

Strukturalna odklonskost

Janez Pečar*

Zadnja leta vzbuja precejšnje zanimanje odklonskost kakih organizmov, kolegijskih organov, skupin ali sploh struktur, ki opravljajo pomembne vloge bodisi v gospodarstvu, politiki, za državo ali še za koga drugega. Med vsemi je verjetno najmanj znanega o negativnih pojavih, ki nastajajo ob delovanju državnih organov od najvišjih navzdol in še posebej družbeno nadzornih in predvsem represivnih. V naših razmerah se državnim organom kot možnim storilcem strukturalne odklonskosti pridružujejo še samoupravni organi kot izrazito naša posebnost.

Tovrstna kriminalnost, ki jo bomo poskusili tudi pojmovno opredeliti, pa se pogosto kaže kot opravičljiva odklonskost, ki ji daje poudarek zlasti to, da so njeni povzročitelji na odgovornih državnih, političnih, gospodarskih in podobnih položajih, pa so medtem v svojih vlogah včasih tudi odklonski, počenjajo nezakonitosti, zlorabljajo svojo moč, ugled in družbeni položaj, čeprav sami od tega neposredno ničesar nimajo, posebno če gre za boj za oblast, za prekoračitve zakonite prisile, za kake spremembe, ki jih imenujejo tudi revolucionarne, in podobno.

Danes je v svetu dosti takih pojavov, ki bi jim lahko nadeli ime »strukturalna« odklonskost ali kaj podobnega. Le-ta često zavisi od razmerja vlog, ki jih v posamezni družbi imajo določene strukture, od legitimnosti nasilja, možne odklonske organizacije, zbirokratiziranosti kakih služb in podobno, ki neetično opravljajo svoje naloge. Politizacija, policizacija, militarizacija, birokratizacija itd. pa so pojavi, ki spremljajo prenekatero družbeno dogajanje, ki prinaša strukturalno odklonskost, da ne imenujemo posebnosti družbenopolitičnih ureditev, ki po svetu zaradi varovanja svojega obstoja ali same po sebi delujejo na način, ki ga obravnavamo v tem sestavku. Vsem pa je skupno zatiranje človeške svobode ali vsaj kratenje posameznikovih ali skupinskih pravic.

Sestavek skuša načeti ta vprašanja v povezavi z morebitno vlogo kriminologije med družbenimi znanostmi, ki se redkeje ukvarjajo s tovrstnimi pojavi.

1. Poskus pojmovne opredelitve

Splošna zasnova o »strukturi« v sociologiji¹ je sposojena iz fizike, predvsem iz mehanike, pa

* Janez Pečar, diplomirani pravnik, doktor znanosti, znanstveni svetnik, redni profesor za kriminologijo, 61000 Ljubljana, Trg osvoboditve 11.

¹ Družboslovje, leksikon CZ, s. 284/5; Dictionary of Social Science, s. 668/9 idr.

tudi iz biologije, zlasti iz morfologije in fiziologije živalskega in rastlinskega sveta. V sodobni sociološki rabi pa govore o strukturah, kadar mislijo na manjše skupine, združenja, skupnosti, družbe ali pa tudi klane, kaste, tajne združbe, posamezne starostne skupine in podobno. Gre torej za članstvo v določenih skupinah ali za udeležnost v njih ali za posamezne položaje v določenih ureditvah.

Pojem struktura se uporablja za poimenovanje posameznih družb, za katere so značilne najrazličnejše strukturalne sestavine, ki so lahko velike ali majhne in so v določenih medsebojnih razmerjih.

Sicer pa se pod družbeno strukturo razumejo različna pojmovanja družbenih sestavin in se tovrstni koncepti glede na posamezne razlagalce v podrobnostih tudi razločujejo.

Tako npr. menijo nekateri sociologi, da je struktura (v sociologiji) bolj ali manj različna ureditev specializiranih medsebojno odvisnih ustanov, ki se vse razvijajo v ravni smeri dogodkov kot skupina človeških bitij z določenimi potrebami in zmogljivostmi, sodelujejo med seboj in se skušajo meriti z okoljem.

Analitični sociologi sodijo, da je družbena struktura sistem pozicij in statusov, različno oblikovanih in vzdrževanih kot omrežje razmerij med ljudmi in dejavniki. Po njihovem struktura ali organizacija družbe sestojijo iz poklicev, uradov, razredov, starostnih skupin, spolov itd., ki so različno porazdeljeni in recipročno delujejo na vloge in vedenje.

Strukture oblikujejo strukturne vzorce, pričakovanja, pravila vedenja, norme in razmerja med posameznimi dejavniki, zlasti med integracijo, razvojem in obdržanjem v razmerjih drugih družbenih sestavin.

Za naše razmišljanje prihaja v poštev tudi spoznanje o lastnostih strukturnih skupin, njihovih odnosih do drugih, o stopnji medsebojne povezanosti, o moči, oblikah vedenja, ciljih itd. zato, da bi zlasti ugotovili, kako njihov vpliv deluje na druge in koliko je kaka struktura sposobna izkoristiti svoj položaj v družbi za nadvlado nad drugimi. Toliko o strukturi kot sociološkem pojmu.

Ker imajo »strukture« potemtakem v družbi različne vloge in opravljajo tudi razne dejavnosti za družbo, lahko ravnajo tudi proti pričakovanjem in nasprotno od norm, ki uravnavajo njihovo delovno področje in pristojnost. Zato začenjajo v zadnjem času čedalje bolj razmišljati tudi o strukturalni odklonskosti, pa o organiza-

cijski odklonskosti, o vladni kriminaliteti, pa o kriminalu korporacij in podobnih pojavih. Pri tem je značilno, da jih v podrobnosti in posameznosti res počenjajo ljudje, skupine, združbe, uradi, podjetja, organi itd., toda v korist ali v imenu strukture, službe, pomembne skupine ljudi s posebno vlogo v združbi in podobno. **Strukturalna odklonskost je** potemtakem »neustrezno« **ravnanje organizmov, ki za večje skupine ali celo za družbeno skupnost opravljajo pomembne naloge, pa svoj položaj izrabljajo za nezakonito in protipravno, kriminalno in podobno delovanje, s katerim motijo pravni red in kršijo pravo, zlorabljajo svoj položaj, presegajo pooblastila, ogrožajo človeške pravice, kolikor ne celo mednarodne dogovore itd.**

Čeprav bodo v tem sestavku načete nekatere posebne oblike strukturne odklonskosti, so take kršitve, npr. mučenja v državnih nadzornih mehanizmih, nehumano obravnavanje v penitenciarjih, prisilno delo, nezakonito vtikanje v zasebnost, zatiranje narodnostnih manjšin, omejevanje gibanja, prepoved združevanja, moderne oblike zaslužnjevanja posameznikov in skupin, izrabljanje dela migrantov in sezonskega dela, onesnaževanje okolja, razne nezakonite dejavnosti vladnih mehanizmov in upravnih organov v lastni državi in v tujini tja do državnega terorizma in vohunstva, omejevanja svobodščin, rasne diskriminacije, omejevanja političnih pravic in prenekaterih nezakonitih dejavnosti podjetij, korporacij, delovnih organizacij, društev, družbenih skupnosti itd.

Ker se prenekatera strukturalna odklonskost v gospodarskih in drugih pridobitniških dejavnostih že od Sutherlanda dalje obravnava predvsem pri t. i. kriminalu belega ovratnika, bomo za naš namen načeli zlasti vprašanja odklonskega ravnanja države in njenih organov ali tistih mehanizmov, ki od nje prevzemajo posamezna področja ali dejavnosti in zanjo opravljajo posamezne naloge.

2. Organizmi (države) kot storilci odklonskosti

Ljudje — snovalci, vzpodbujevalci in povzročitelji kakršnihkoli odklonskih pojavov le-teh ne počenjajo vedno zase, v svojem imenu in na svoj račun, marveč lahko tudi v korist kakega mehanizma (največkrat državnega, podjetniškega, skupinskega itd.), po katerega pooblastilu in v njegovi pristojnosti opravljajo kake naloge. Če pa gre za državne, vladne ali kake druge meha-

nizme, pa je po svetu na sploh znano, da od njih ni pričakovati, da bi vedno spoštovali predpise.

V tej česti tudi imenovani organizacijski kriminaliteti neredko omenjajo obveščevalno službo, policijo in sodstvo, kake posebne preiskovalne organe, mehanizme za prisilo in omejevanje svobodščin in še posebej birokracijo itd.

Nekateri od teh organizmov od časa do časa prekoračijo pooblastila ali sicer v okviru dopustnega, diskrecionarnega delovanja povzročajo ekscese. Drugi zavoljo pričakovanj, ki jih goje o njih, in družbenih vlog, ki jih imajo, opravljajo nekatere naloge na nedovoljen način, protizakonito in predvsem represivno, pri čemer si neredko izmišljajo ali celo ustvarjajo položaje, ki opravičujejo njihovo ravnanje, še posebej, če naj bi šlo za pojave s političnim, mednarodnim, narodnostnim, rasnim, verskim ali kakim drugim občutljivim ozadjem. Nekateri pa so sploh ustanovljeni zato, da bi delovali na pravno manj urejenem področju zoper druge, skrivoma in s sredstvi, ki se v javnosti ne omenjajo pogosto. Le od časa do časa izbruhnejo kake afere ali odkrijejo kake osebe, poslano s posebnimi nalogami v nasprotnikov tabor. V tem smislu gre včasih za take »gentlemanske« **pojave, da gre za mednarodne izmenjave izvrševalcev kakih dejanj in sploh za dejavnosti, za katere vsi vedo, da se opravljajo, pa jih vsi dopuščajo, ker jih po drugi plati določeni državni mehanizmi počenjajo z njihovim pristankom.**

Max Weber s svojim poznavanjem države omogoča prenekatera razmišljanja o birokraciji, o državnih mehanizmih in njihovih postopkih ter potrebi po institucionalizaciji birokratično strukturirane varnosti, prava in reda, pravne zavesti, varstva itd., ki so se po svetu tudi v bližnji zgodovini pokazali in se še danes kažejo kot sredstvo za izvajanje prenekaterih nezakonitosti, nepravilnosti in kot dejavniki diskriminacije, nasilja in represije tja do načrtnega iztrebljanja in genocida.²

Kolikor gre za take pojave, so nedvomno vzpodbujevani s političnimi cilji in so neposredni izvajalci le orodje za njihovo doseganje, krivci pa so druge. Lahko, da se kaka strukturalna odklonskost izvaja s pretirano poslušnostjo, v ozračju napetosti ali v razmerah previdnosti in čuječnosti, v bojazni za sloves in pravočasnost ali celo zaradi kakih osebnostnih razlogov posameznikov itd., vendar **odgovornost zanje vedno nosijo določene strukture.** Le-te pa imajo ne-

² Glej tudi Steiner, s. 41/42.

redko to sposobnost (lastnost), da se ji izmikajo in za odgovorne napravijo druge, nižje, manj odporne itd., kolikor odgovornost za prenekatero strukturalno odklonskost ne prevzema kak posameznik in skupina, s katero je opravljajal naloge, ki se kot odklonske, kriminalne, nesprijemljive pokažejo oziroma ovrednotijo celo po kakih spremembah, na primer ob novih družbenopolitičnih tokovih, ob izmenjavi oblasti, novih strukturah in podobno.

Prenekateri tovrstni mehanizmi so zaprti, hierarhično urejeni in včasih celo polvojaško organizirani. Posamezni med njimi imajo tudi državni monopol nad uporabo (zakonite) prisile.³ Često in marsikje po svetu opravljajo svoje vloge v strogo politiziranih razmerah, v katerih pogosto delajo mimo prava, kršijo načela zakonitosti in se ravnaajo po izhodiščih, da je ustrezno tisto, kar je koristno.

Za tovrstno strukturalno organizacijsko, korporativno in podobno odklonskost je značilno, da cilje največkrat ne postavljajo izvajalci, ampak drugi (pri tem nam ne gre za izgrede posameznikov v ustrezno delujoči organizaciji). Le-ti pogosto ustvarjajo tudi razmere (ali jih rešujejo), v katerih ukrepajo pri uresničevanju namenov, še zlasti, če ni demokratične kontrole (ali če sploh ni nobene kontrole).

3. Nekaj oblik negativnega delovanja

Strukturalna odklonskost se nam največkrat kaže kot navidezno opravičljiva dejavnost, namenjena za doseganje nekih višjih smotrov v korist širših skupin, države ali družbe ali posameznega razreda, kolikor seveda ne gre danes po svetu za kršitve vojaške ali politične elite, izvršnih uradnikov, policijskih funkcionarjev, članov vlade ali vodstev političnih strank itd., da ne omenjamo gospodarstvenikov, s čimer pa se ne ukvarjamo v tem sestavku, ker nam gre predvsem za vladne in druge podobne družbenovodstvene strukture.

Kljub premnogim prizadevanjem Združenih narodov, demokratičnih političnih gibanj in strank ter posameznikov so po svetu še vedno nezakonite usmrtitve (zlasti političnih nasprotnikov). Ponekod gre za stotine izginulih oseb, drugje preprečujejo zakonite volitve, ovirajo izvajanje narodnostnih pravic in čustev, dovoljujejo neupravičeno delovanje policije in vojske

za zatiranje uporov, povzročenih z rasno, gospodarsko, narodnostno, politično ali kako drugo podobno diskriminacijo. Neredko se srečujemo z vojnimi zločinstvi poleg državnega terorizma in politično, gospodarsko ter policijsko korupcijo.

Država in njeni organi, politične stranke ali gibanja pogosto uporabljajo »umazane trike« ter nezakonitosti in neetične dejavnosti za premaganje nasprotnih sil, da ne omenjamo prisluškovanja, zasledovanja, snemanja in rabe tehnično napredujočih sredstev opazovalne tehnologije za zbiranje podatkov in nadzorovanje ter podrejanje kakih posameznikov in skupin.

V zadnjih letih pa nastajajo po prenekaterih delih sveta pojavi t. i. **strukturalnega nasilja, podprtega s tehnološkimi, gospodarskimi in vojaškimi posegi, narodnostnim in gospodarskim zasužnjevanjem ali vsaj podrejanjem in komercializacijo.**

Neredko so postopki raznih oblik zasužnjevanja tujih skupin dokaj prikriti z ideološkimi in političnimi ukrepi, gospodarsko pomočjo in infiltracijo, kulturno dominacijo, posojili, danimi s političnimi pogoji itd.

Skratka, nevidnost in pestrost oblik strukturalnega nasilja, odklonskosti in nadmočnosti čisto ni le v brutaliziranih oblikah, marveč tudi v prikritih ukrepih tja do podkupljivosti funkcionarjev, ki dopuščajo »vdor«.

V nadaljevanju bo le nekaj oblik strukturalno pogojene odklonskosti in pojavov nasilnosti in represije nad ljudmi, ki jih izvršujejo za kak namen in po skupinah in posameznikih, od katerih bi spričo vlog, ki jih imajo, nemalokrat pričakovali vse prej kot to.

a) Zloraba moči

Moč je na sploh lastnost, imanentna državi, njenim mehanizmom, političnim partijam ali kakim posebnim družbenim skupinam, da ne omenjamo tistih družbenih mehanizmov, ki jim je raba prisile normalno in sprejemljivo delovanje. Nekateri od njih izrabljajo svojo moč neposredno, s svojimi lastnimi ukrepi in zato vidno oziroma očitno, drugi pa imajo zaradi svojega družbenega položaja in vloge možnost, da lahko vplivajo na druge, da to delajo, pa ostajajo v ozadju, delujejo prikrito in marsikdaj odgovornost za posledice ne leti nanje.

Zloraba moči je najbolj opazna pri tistih, ki delujejo zaradi povzročitve kake prav določene posledice. Iz bližnje preteklosti so npr. znane posamezne dejavnosti CIA, FBI v ZDA, pa KGB

³ Ruchelman v *Who Rules the Police*, s. 249.

in NKVD v Sovjetski zvezi, zlasti pri političnih ubojih, prevratih, masovnih deportacijah, iztrebljanju in uničevanju, montiranih procesih in zlorabljanju javnega zaupanja, zavajanju množic, potvarjanju in izsiljevanju dokazov in podobno. Vojne razmere toliko bolj vplivajo na delovanje takih mehanizmov, saj jih izjemno stanje še bolj opravičuje k drastičnemu ukrepanju, rabi moči in pritiskov, uporabljanju izrednih sredstev, metod in taktik, še toliko bolj, ker se zaradi »odpora« morebitnega nasprotnika z lahkoto opravičuje nezakonitost, surovo ravnanje in nasilje (npr. ZDA v Vietnamu, Francozi v Alžiriji, Vietnamci v Kambodži itd.). Kolikor ne gre pri tem za vojaške, policijske in druge podobne represalije, pa povrh »zatirane« še gospodarsko uničujejo, zapostavljajo narodnostno, etnično in podobno.

Neredko tudi v domači državi posamezni organi ravnaajo brezdušno, če so v položajih, ki jim omogočajo energično ukrepanje. Tako je npr. policija v ZDA v letu 1952 do 1969 ubila letno povprečno 237 civilistov (nasproti 332 kriminalnim ubojem v letih 1965 do 1969).⁴ Državne prisilne organe pogosto uporabljajo za doseganje določenih ciljev, da delajo kazniva dejanja za določen namen ali se lotevajo »subverzivnih« dejavnosti, zlasti če gre za politična vprašanja ali za posamezne razmere v kakih zadevah, ki jih lahko premagujejo, pa so tako ali drugače »opravičljive« iz najrazličnejših razlogov.

b) Nepoštene »vladne« dejavnosti

Med take bi lahko šteli: vzpodbujanje nemirov pri nasprotnikih, infiltriranje v posamezne družbene, etnične in druge skupine, podkupovanje krajevnih predstavnikov oblasti, zasebno in institucionalno podkupovanje ali sprejemanje podkupnine, razne vladne nezakonitosti in prekorajevanje pooblastil, dopuščanje nezakonitosti drugim, napačno obveščanje, rasna diskriminacija in narodnostno zlorabljanje itd., da ne omenjamo vsega tistega, kar v razredni družbi predstavlja boj vladajočih zoper zatirane in njihovo razredno izkoriščanje (kar je le redkokdaj »predmet« kriminologije, včasih pa vendarle).⁵

Tu gre še za diskriminacije različnih vrst, politične in ozemeljske ekspanzije, organiziranje zarot, vohunstva, sovražne propagande, kršitve

⁴ Kobler v *Corporate and Governmental Deviance*, s. 199.

⁵ V zadnjem času glej tudi prispevek: Petras: *Chile: crime, class consciousness, and bourgeoisie*.

človekovih pravic, razne možnosti političnega, gospodarskega in drugega nadzora, povzročanje (ali ustvarjanje, odvisno za kaj in zoper koga in kje gre) nezadovoljstva, zlorabljanje političnih, narodnostnih, verskih ali kakih drugih čustev (zlasti patriotskih),⁶ pa vse preko ropanja, masovnega ubijanja, uničevanja nasprotnikovega gospodarskega potenciala tja do apartheida ter raznih oblik politične represije, kratenja kulturnega razvoja in zatiranja narodnostnih manjšin in posameznih družbenih skupin.

Neredko se zaradi neuspešnosti uveljavljanja »politike« ali boja zoper kakšne skupine, zaradi »infiltracije« in povečanja učinkovitosti organizacije, sredstev in metod ter možnosti, ki jih uporablja nasprotnik bore s kriminalom v podzemlju z njegovimi sredstvi (tupamari). Zlasti mednarodni terorizem je privedel prenekatero državo do tega, da na nekaterih področjih opuščajo dosedanjo zakonitost in uporabljajo sredstva, ki napadalca in državo v medsebojnem boju izenačujejo. Taki povračilni ukrepi pogosto nimajo ničesar skupnega z zakonitostjo in pravičnostjo.

Organizacija Združenih narodov se pogosto zaman trudi, da bi zatrla kolonializem, tujo nadvlado in razne okupacije, nasilja in zanikanja pravic narodov, da sami razpolagajo z naravnimi bogastvi.⁷ Neredko imajo »vladni« storilci široko podporo svojih somišljenikov in (celo) strank, ki jih postavljajo oz. jih vodijo.

c) Strukturalna agresija

Nasilnost in agresija sta sploh pojava, za katera bi lahko rekli, vsaj kaže tako, da neprestano naraščata kot zamotano družbeno dogajanje, v katerem so čedalje bolj udeleženi posamezniki, družine, družbene skupine in države. Zato ne začenjamo zaman govoriti o družinskem nasilju, skupinskem nasilništvu, državni napadnosti in ne nazadnje o strukturalnem nasilju. Vanje so vpleteni fizično nasilje, tehnološka nasilnost, pa gospodarska, da ne govorimo o psihični, ki prav tako povzroča dosti, čeprav morda ne telesnih bolečin in materialnih tegob.

Nasilje se ponekod dokaj institucionalizira. Zanj se nekatere strukture posebej pripravljajo, vzgajajo telesno in duševno, se v njem vadijo in ob njem vzdržujejo svoje vedenjske norme in kulturne vzorce (npr. policija, specializirani vo-

⁶ Glej o tem tudi Lopez Rey: *Crime and human rights*.

⁷ Turk, s. 212.

jaški oddelki, osebe v zaporih, kake posebne družbene skupine, kot so teroristi, nacifašisti, nacionalisti, pripadniki proslulih strank in organizacij itd.).

Nasilje je tudi sredstvo urejanja meddržavnih razmerij in se sprošča v različnih oblikah tja do totalnih vojn.⁸ Očitno je v medstrankarskih obračunavanjih in se uporablja kot oblika za doseganje političnih, gospodarskih in drugih ciljev in ne nazadnje kot možnost za doseganje pravic, ki gredo posameznim družbenim skupinam, razredom, slojem ali narodom ter njihovim manjšinam.

V globalnih razsežnostih se strukturalno nasilje največkrat izraža v pokolih nad zatiranimi (npr. iztrebljanje Indijancev v Južni Ameriki, posameznih etničnih skupin v Indokini, v afriških deželah itd.). Sicer pa se v kriminologiji srečujemo s strukturalnim nasiljem predvsem pri represivnih družbeno nadzornih mehanizmi in ob izvrševanju kazenskih sankcij v posameznih deželah, kjer še vedno uporabljajo nečloveške, krute in brezobzirne kazni, kot so amputacije, posebne tehnike mučenja, znane iz daljne preteklosti, in podobno. Družbene predispozicije nedvomno vplivajo na oblike strukturalnega nasilja, ki jo izvajalci opravičujejo tako s političnimi kot verskimi razlogi (koran). Zato ni čudno, če je zoper moteče oponente v navadi raba najrazličnejših vrst nasilja nad ljudmi, ki jih pogosto dovoljuje tudi pravo. Prav v tem pa je tudi nevarnost, da se strukture, ki jim to dovoljujejo, tudi s pravnimi normami za kake izjemne primere preveč socializirajo z nasiljem in ga preveč (pogosto) uporabljajo nasproti tistim, ki postajajo njihovi klienti. Odtod so zlasti znani policijski uboji, pretirana raba sredstev prisile pri zatiranju nemirov, demonstracij, uporov (tudi v kazenskih zavodih) in sploh zoper neposlušnike pri vsakdanjem nadzorstvenorutinskem delu, v katerem neredko reagirajo preveč diskrecionarno.

Glede na sociolegalno ureditev razločujejo instrumentalno, medosebno, destruktivno in čustveno, ideološko ter politično nasilje.⁹

Spričo tega je določeno nasilje družbeno lahko sprejemljivo, sicer pa na splošno nezaželeno in moteče, ne glede na to, kdo ga uporablja in za kaj. Institucionalizacija nasilja je torej vse bolj razširjen pojav in posega v ravnanje struktur za doseganje njihovih ciljev, za izražanje sovražnosti tja do mobilizacije kakih družbenih skupin.

⁸ Clifford, s. 131.

⁹ McClintock v *Violence in Society*, s. 152/3.

d) Državni terorizem

Državni terorizem ni nov pojav, zlasti ne v mednarodnih odnosih, je pa čedalje bolj zaskrbiljujoč, ker zanj ni niti v mednarodnih organizacijah niti kje drugje in ne kako drugače ustreznega sredstva za njegovo omejevanje. Čeprav ga druge države obsojajo in ga tudi tako imenujejo,¹⁰ je sredstvo, podobno kot terorizem sploh. Lahko bi ga ločevali v terorizem države za posebej zunaj meja (npr. Izrael) in na terorizem znotraj državnega ozemlja (npr. Čile, nekatere druge južnoameriške države in drugod).

Če ima »zunanji«¹¹ državni terorizem vojaško-politične cilje in uporablja vojaška sredstva, pa »notranji«¹² uporablja politične uboje, telesno ogrožanje, posebej ustanovljene paramilitaristične organizacije, odpuščanje z dela¹¹ in druge oblike nasilja nad ljudmi, ki niso somišljeniki režima in jih režim želi telesno in gospodarsko iztrebiti ali napraviti neškodljive. Take oblike so še: omejevanje človekovih pravic in svoboščin, zapiranje brez obsodbe, deportacije, izgoni, prisilne preselitve, prepoved zaposlovanja, genocid, apartheid, diskriminacijska politika¹² itd.

Državni terorizem s svojimi oblikami se pojavlja, nastaja in vzdržuje kljub pravni urejenosti življenja in pomeni hude kršitve človeških pravic domačega in tujega prebivalstva in njihovih skupin.

e) Kršitve človeških pravic

Vse doslej omenjene skupine raznih načinov strukturalne odklonskosti posredno ali neposredno, tako ali drugače načenjajo človeške pravice in s tem tudi zasebnost, ki v zadnjem desetletju zaradi nekaterih ogrožanj prihaja v ospredje zanimanja povsod po svetu. V bistvu gre največkrat za nedopustne ali nedovoljene posege ali za prekoračitve pooblastil pri preiskovanju kakih ravnanj ali pri obravnavanju »osumljencev«. Pri tem gre za kakršnokoli uporabo posameznih sredstev, ki posegajo v človekovo zasebnost, kolikor sploh ne gre za zlorabo v primerih, ko se ljudem odrekajo kake pravice, ko se ljudi ovira pri doseganju kakih pravic ali ko se kakorkoli posega v njihove svoboščine.

Tovrstni povzročitelji so pretežno državni represivni organi, ki skrbijo za varnost države, ozi-

¹⁰ Glej »Delo«¹¹ oziroma noto, s katero naši državni organi označujejo izraelski napad na Libanon za »državni terorizem«.

¹¹ Petras, s. 16/17.

¹² Petrič, s. 248.

roma ljudje, ki jim njihov uradni položaj omogoča zlorabo oblasti za nadmoč nad drugimi. Pri tem gre za pojave degradacije, mučenja in krutosti, za institucionalizacijo mučilnih metod, vojaško sojenje političnih procesov, razne grožnje in zastraševanje, zlorabljanje računalniških podatkov, pa nedotakljivost stanovanja, kršitve tajnosti pisemskih pošilk, kršitve tajnosti poklicne skrivnosti, protipraven odvzem prostosti¹³ itd.

Zasebnost v zadnjem času zlasti ogrožajo prisluškovanje oziroma elektronsko nadziranje,¹⁴ ki vsebuje mehanizme za zapisovanje telefonskih razgovorov in nameščanje prisluškovalnih naprav v prostore, kjer menijo, da bodo potekali pričakovani razgovori, dalje nezakonito in skrivno vstopanje v tuja stanovanja zaradi iskanja morebitnega obremenilnega gradiva, odpiranje pisem, skrivno fotografiranje in zasledovanje ter iskanje kompromitirajočih priložnosti, nalaganje dosjejev ter zbiranje obveščevalnih podatkov, »politično« vohunjenje itd., tja do zbiranja podatkov o posebej izbranih »sumljivih« intelektualcih in znanih osebnostih in sploh »stikanje« za ljudi, ki so na kakih seznamih itd.

Podobni pojavi so tudi diskreditiranje posameznikov, skupin ali kakih dejavnosti v javnosti, sprevrčanje ugotovljenih podatkov za določene namene ali na način, ki ima za cilj doseči ogorčenje javnosti, pa preprečevanje svobode govora, tiska, menjave publikacij itd.

Ob tem sploh ne gre posebej omenjati kršitev pravic preiskovancev, zapornikov ali obsojencev, pri čemer se odpira neskončna domiselnost ogrožanja človekovih pravic in raznih oblik prikritega in javnega preganjanja, grobosti, nehumanosti, da ne načenjamo pestrih oblik telesnega in duševnega mučenja tja do neposrednega jemanja življenja ali ustvarjanja položajev, brezizhodnosti in take stiske, da si tako ogroženi jemljejo življenje sami.

»... zloraba politične moči, uradniški kriminal in kazniva dejanja zoper človeške pravice se dogajajo v demokratični družbi...«,¹⁵ četudi so v veljavnem pravu prepovedani in so zanje zagrožene kazni. To se dogaja zaradi posebnosti

¹³ O zadnjih štirih pojavih glej raziskavo Inštituta za kriminologijo v Ljubljani št. 48, ki jo je opravila dr. Alenka Šelih pod naslovom Kazenskopravno varstvo pravic do zasebnosti, Ljubljana 1977.

¹⁴ Le-to ločujejo v ZDA na viretaping in bugging, ki oboje imenujejo tudi eavesdropping — glej Rogers, s. 34—38.

¹⁵ Lopez Rey, Federal Probation, marec 1978, s. 11.

ideologij, ki izrabljajo državno moč za varovanje svojih interesov.

Povsod po svetu je to še posebej povezano z diskriminacijo družbenih skupin, ki jih razločujejo glede na barvo kože, narodnost, versko pripadnost, družbeni sloj oziroma so sploh v zvezi z rasnim razločevanjem, apartheidom, politično sumničavostjo in nezaupanjem zaradi vzvišenosti nekaterih nad drugimi, zaradi sovraštva do drugih¹⁶ itd. in še posebej v zvezi z neustreznim pridobivanjem »dokazov« v kazenskem postopku ali izven njega.

V zvezi s človeškimi pravicami omenjajo tudi sistematične policijske infiltracije, rabo konfidentov in provokatorjev, policijsko brutalnost, ki se kaže v mučenjih in slabem ravnanju s klienti,¹⁷ kot so npr. trganje nohtov, elektrošoki, udarjanje po izbranih posebno občutljivih delih telesa, zbadanje in zabadanje, vtikanje predmetov v telesne votline, stiskanje, žganje, osamitev¹⁸ itd.

f) Medicinske zlorabe

V strukturalni odklonskosti in kriminalu državnih organizacij prihaja tudi do domiselnega zlorabljanja znanosti za podrejanje in razčlovečenje ljudi in sploh onemogočanje nasprotnikov in sumljivih. Medicino, psihologijo, psihiatrijo, itd. ter posamezna njihova dognanja z uspehom uporabljajo pri zbiranju podatkov, iskanju dokazov, doseganju priznanj itd.

Znani so poskusi na ljudeh, pošiljanje »sumljivih« ali nezaželenih v psihiatrične azile, raba posebnih psiholoških metod, pa uporaba »drog, hipnoze, elektrošokov, izmivanje možganov, psihokirurgija«¹⁹ itd. Prenekateri »strukture« z družbeno močjo uporabljajo za svoje cilje psihologe, psihiatre, psihoanalitike, vzgojitelje itd., še posebej, če gre za kake posebne modifikacije človeškega vedenja v penitenciarnih zavodih, pa tudi prej, še v preiskavi ali mimo nje.

Razni strokovni poklici v zvezi s človekom in njegovim vedenjem se ponekod čedalje bolj uporabljajo za izvrševanje moči nad njim in za njegovo podrejanje.

¹⁶ Glej več o tem Partsch, prevod v Izbor.

¹⁷ Glej zlasti Rico, s. 97, 108, 109 itd.

¹⁸ Glej Eisberg, s. 223.

¹⁹ Sage v Corporate and Governmental Deviance, s. 219.

g) Manipuliranje z javnim mnenjem

Kdor ima moč in denar ter nadzor nad sredsti javnega obveščanja, lahko manipulira z javnim mnenjem in z javno naklonjenostjo ter ju usmerja proti drugemu javnemu mnenju oziroma ga oblikuje po svoje.

Kolikor ne gre za samostojnost javnih občil, če so le-ta preveč politizirana itd., nastajajo dezinformacije, prepozno ali nepravočasno obveščanje, skrivanje podatkov in obvestil ali celo neustrežno, neresnično in tendenciozno obveščanje.

Neredko posamezni organi za izvajanje zakonite prisile nad ljudmi in tisti, ki stoje za njimi, dajejo napačne, zavajajoče in neresnične podatke o kakih pojavih, ne le sredstvom javnega obveščanja, ampak tudi strukturam, ki jim odgovarjajo za svoje delo, ter jih na ta način spravljajo v zagato, da pred javnostjo in tistimi, katerim služijo, ne ukrepajo pravočasno, pravilno in seveda tudi ne učinkovito.

V tem pogledu bi lahko govorili o manipuliranju z obvestili in poročanjem, o izkrivljanju podatkov, pa tudi o oviranju proste menjave podatkov in zadrževanju obveščanja, kar ima za posledico razširjanje alarmantnih govoric, naklepanja, malodušje, nezaupanje, nestrpnost in druge pojave, vzpodbujene z neobveščenostjo, ter nepravilno politično odzivanje tako od spodaj kot od zgoraj (primerjaj pri nas razprave o vlogi sredstev javnega obveščanja v zvezi z dogodki na Kosovem po Kardeljevem in Titovem govoru v Prištini in razmišljanja o poročanju o kasnejših protirevolucionarnih pojavih na tem območju).

Zadrževanje podatkov v diskretnosti tudi pred višjimi političnimi organi, kaj šele pred širšo javnostjo, pomeni manipuliranje z resničnostjo, ki tudi političnim partijam ustvarja neprecenljivo škodo (Poljska), še zlasti, če gre za družbene skupine, ki se postavljajo na čelo družbenih gibanj.

4. Odzivanje na tovrstno strukturalno odklonskost in njegoa uspešnost

Odzivanje na strukturalno (organizacijsko, vladno, podjetniško) odklonskost je različno in odvisno od moči tistega, ki reagira, in tistega, ki naj bi ga reakcija zadela. V tem sestavku se ne ukvarjamo s podjetniškospupinsko kriminalnostjo, odklonskostjo korporacij, nadnacionalnih družb oziroma s tovrstnimi oblikami beloovrat-

niške kriminalitete, ampak s strukturalno odklonskostjo predvsem državnih, vladnih, upravnih in represivnih ter podobnih mehanizmov, ki imajo tudi izvirna pooblastila. Zato so tako odkrivanje, pregon in sojenje zoper pojave ter nosilce različno uspešni in demistifikacija vloge, ki jo imajo v posameznih družbenih ureditvah neenaka, četudi je vidnost njihovega delovanja precejšnja in za javnost izrednega pomena.

Reakcija je odvisna že od tega, ali gre za totalitarne ali demokratične režime, za socialistične ali kapitalistične, pri čemer ni rečeno, da so socialistični že samo zaradi tega boljši (stalinizem). Med enim in drugimi so veliki razločki (ali so bili, npr.: nacionalsocializem, fašizem, vojaški režimi, državni socializem itd.).

Že v pravnem varstvu so izredne razlike v obravnavanju človeških pravic in svoboščin po eni ter pooblastila in moč države in njenih organov na drugi strani. In četudi so ta vprašanja lahko še tako dobro urejena in sankcionirana, se dogaja, da jih lahko najbolj izigravajo tisti, ki bi jih morali najbolj spoštovati. Med pogostimi kršitelji pa so celo največkrat tisti, ki jim je naloženo, da skrbijo za zakonitost, pravičnost in (vsaj formalno) enakost med ljudmi.

Družbeni nadzor nad strukturalno odklonskostjo te vrste je torej neenak in izhaja iz neenakosti svobode ljudi in njihove odvisnosti od birokratičnosti državnih ureditev, možnosti obravnavanja teh pojavov (od prijavitve do javnega zaznamovanja kršilcev) pred ustreznimi organi in drugimi oblikami odzivanja, od uspešnosti sankcioniranja, všteti odgovornost za pojave, kazni, odpoklic itd.

Strukturalna neenakost, hierarhična urejenost, delegiranje odgovornosti, ideološkopolične zapreke, zavračanje posledic na nedosegljivem območju delujoče sile, pa anomičnost itd. onemogočajo različno prijemljivost povzročiteljev. Le-ti se neredko skrivajo tudi za državnimi tajnostmi, službenimi (tudi družbenimi) koristmi in raznimi pomisleki, zaradi katerih jih ne gre javno (ali sploh ne) preiskovati, kolikor kake osebnosti na raznih ravneh nimajo tolikšne moči, da same lahko dosežejo strpnost ožje ali širše javnosti ali celo podpore za strukturalno odklonskost v vojaškem, političnem, gospodarskem, kulturnem ali kakršnemkoli družbenem (javnem) življenju.

Toda ne glede na to se prizadevanja za boj zoper strukturalno odklonskost odvijajo znotraj posamezne družbene ureditve, kot tudi zunaj nje v mednarodnem merilu, še posebej v Združenih narodih.

Posamezni državni režimi po svoje zatirajo in obravnavajo kršitve znotraj svojega območja, kolikor se seveda strukturalna odklonskost ne razvija zaradi režima samega in v njegov namen (npr. Čile) in kolikor se sploh lahko obvladujejo sile znotraj države (Iran), ki tako ali drugače povzročajo pravno negotovost in osebno ogroženost.

Posebno vprašanje je državni terorizem (da ne omenjamo vojn, okupacij itd.), ki doživlja mednarodno obsodbo in odzivanje, ki je seveda odvisno od moči napadalca. Tukaj je seveda boj še najmanj uspešen.

Dosti doslednejši so odzivi zoper strukturalno odklonskost, ki ogroža osebne pravice in svobosčine, za katere so sprejete prenekaterne mednarodne resolucije, konvencije, dogovori, sporazumi itd., na katere propaganda v posameznih delih sveta načeloma sicer pristaja, vendar jih marsikatero države kršijo, sprejemajo le delno ali upoštevajo selektivno in svojevoljno.

Od ustanovitve listine OZN aprila 1945 v San Franciscu²⁰ pa do Helsinkov (avgust 1975) nešteto mednarodnih prizadevanj odpira vprašanja diskriminacije v državljanskih in političnih pravicah, prepoveduje mučenje, ponižujoče obravnavanje ljudi, zastraševanje, kruto in nečloveško ravnanje pa telesno in duševno zlorabljanje in podobno.

Pokazalo se je tudi, da se **obravnavanje kriminala** poleg vsega drugega **često povezuje s strukturalno odklonskostjo**, kar neprestano kaže na to, da ima odklonskost prenekatero vrste lahko politični pomen in svetovne razsežnosti²¹ in ni le vprašanje domače zakonodaje in arbitrarnega obravnavanja.

Socialistična samoupravna družba s svojo delegatsko ureditvijo, kot kažejo izkušnje pri nas, dobiva čedalje večje možnosti za obravnavanje strukturalne odklonskosti znotraj družbe same. Izidi postajajo čedalje očitnejši zlasti na tistih področjih, ki presegajo konvencionalno sodno ukrepanje zoper družbeno negativne pojave.

5. Razmere pri nas

Pri tem seveda nastane vprašanje, kako je s strukturalno odklonskostjo v naših razmerah.

Dosti več nam je znanega o t. i. gospodarski kriminaliteti oziroma kriminalu belega ovrata

²⁰ Türk, s. 1210.

²¹ Glej tudi Lopez Rey, Petogodišnji kongresi Ujedinjenih nacija o prevenciji kriminaliteta i postupanju sa prestopnicima, JRKKP, 16, 1978, 1, s. 12.

nika, o podjetniškoscupinskem kriminalu in sploh o odklonskem ravnanju v gospodarskih delovnih organizacijah in pri posameznikih v njih ne glede na to, ali so storili kazniva dejanja na svoj račun ali za kolektiv, kar prav tako lahko sodi v razmišljanje o organizacijskem kriminalu. Toda v tem prispevku ne gre za to.

Ker pri nas država s svojimi mehanizmi ne opravlja vseh nadzorstvenih nalog kot drugje, ker jih prenaša na druge, zlasti samoupravne mehanizme, dobiva tudi strukturalna odklonskost drugačne razsežnosti, ki jih drugod po svetu ne zasledimo. Zato prav te okoliščine ne gre prezreti ob razmišljanjih o tovrstnih pojavih na naših tleh.

Zato gre za pisanje o strukturalni odklonskosti pri nas razmišljanje zastaviti nekako takole:

— kakšna je morebitna odklonskost tistih teles, ki imajo v tej družbi možnost zakonitega izvajanja prisilne in tovrstne represivne dominacije nad ljudmi,

— koliko se različni samoupravni mehanizmi, ki od države prevzemajo izvajanje posameznih dejavnosti, že pojavljajo v strukturalni odklonskosti,

— koliko je država s svojimi izvršnimi upravnimi in drugimi organi pogost storilec strukturalnega kriminala, itd.

Če o vsem tem ni dosti znanega in naša kriminologija ne ve kaj prida o pojavih te vrste, bi lahko navedli nekaj časopisnih podatkov.

Zadnje nepravilnosti organov, ki imajo možnost zakonite rabe prisile nad ljudmi v širšem obsegu, izhajajo še od 4. plenuma CK ZKJ. Čeprav so bili pozneje še nekajkrat kritizirani zaradi pomanjkljivega in nezadostnega izvajanja svojih nalog, je to šlo bolj na račun nedoslednosti, omahljivosti in popustljivosti nasproti različnim družbenonegativnim dogajanjem in njihovim nosilcem, zlasti v gospodarskem življenju, in v zadnjem času zaradi dogodkov na Kosovu. »Kontrolizacija« države po brionskem plenumu ni bila nikoli več tako pretirano dejavna, marveč prej narobe. Očitajo ji neuspešnost na prenekaterih področjih, za katera pa pogosto niso krivi državni nadzorni mehanizmi, temveč drugi.

Posamezne kršitve zakonitosti na splošno niso pravilo niti niso masovne, kajti demokratizacija in podružbljanje nadzorstva učinkovito onemogočata nepravilnost, čeravno ni vse brezhibno.

Kar zadeva državo in njene mehanizme najrazličnejših vrst, prihaja v stabilizacijskih prizadevanjih v zadnjem času do čedalje pogostejših kritik, ki trenutno bolj vzpodbujajo politično in

manj kazensko ali kako drugo odgovornost pri tistih, ki so individualno ali kolektivno odgovorni za nastale razmere.

S tem v zvezi se ugotavlja zlasti nesposobnost ustavitve masovnega in nebrzdanega naraščanja cen, nepričakovano rast inflacije, ki izničuje vse gospodarske dosežke. Le-ta ogroža življenjski standard delovnih ljudi in povzroča upadanje političnega ugleda Jugoslavije po svetu in vzpodbuja zaostajanje graditve samoupravnega sistema (tako da se že začenja spraševati o potrebi po rehabilitaciji samoupravljanja — Ribičič) ter vzpodbuja k etatističnemu potiskanju samoupravljanja na stranski tir. Neodločnost državnih organov in liberalistična idejnost v pogledih na vlogo države nista tako neočitni.²² Največji vir inflacije je Zvezni izvršni svet ali poslovanje Narodne banke Jugoslavije, ki tiska denar.²³ Primarna emisija je leta 1980 preseгла z načrtom določeni znesek za 58 %, v prvih petih mesecih leta 1981 pa kar za 70 %.²⁴ Kratkoročne kredite spreminjajo v dolgoročne in so do neizpolnjevanja obveznosti nepojmljivo popustljivi. Tako je v prvih treh mesecih letos znašala neplačana realizacija 98 milijard, kar je za 64 % več kot leta 1980.²⁵ Samo na ljubljanski carinarnici je bilo februarja 1981 v skladiščih 5700 ton blaga v vrednosti 1,4 milijarde dinarjev, ki čaka na uvozna soglasja.²⁶ Prenekatero ceste in tovarne so brez uporabnih dovoljenj,²⁷ menice brez kritja so v treh mesecih dosegle 5 milijard in močno ogrožajo stabilizacijo.²⁸ Pri 3091 novih naložbah je le 33,9 % kritja in še to gre v polovici na račun bodočega priliva denarja.²⁹ Sredi leta je bil primanjkljaj države za 1 milijardo dolarjev večji od načrtovanega za vse leto³⁰ itd. Za vse to so na Zvezni skupščini ugotovili, da »doslej še nihče ni bil klican na odgovornost«.³¹ Predsednik Zveznega sveta za gospodarski razvoj in ekonomsko politiko izjavlja, da podatki o samofinanciranju razširjene reprodukcije zaradi netočnosti niso vredni pipe tobaka, da skrivajo bistvo in da zavajajo.³²

²² Kraigher, Delo 23. 7. 1981, s. 14.

²³ Bakarič, Delo, 20. 7. 1981, s. 3.

²⁴ Delo, 9. 7. 1981, s. 4.

²⁵ Prav tam, s. 5.

²⁶ Delo, 13. 3. 1981, s. 2.

²⁷ Delo, 10. 2. 1981, s. 7.

²⁸ Delo, 30. 1. 1981, s. 2.

²⁹ Delo, 17. 7. 1981, s. 5.

³⁰ Prav tam, s. 3.

³¹ Delo, 10. 7. 1981, s. 2.

³² Poročevalec Skupščine SR Slovenije, 7, 1981, 16, s. 12.

To je le nekaj podrobnosti, ki lahko kažejo na strukturalno odklonskost kot celoto in njeno škodljivost v naši družbi, pri čemer **veliko pojavov ostaja prikritih** in je marsikaj nedorečenega in prenekatero zadeve prihajajo na dan šele čez leta, ko je za to ugodnejša priložnost.

Samoupravnost ni imuna pred pojavi te vrste in dogovarjanje se pogosto sprevrže v barantanje,³³ prenekatero stara izsiljevanja pa se pojavljajo v novih sporazumih.³⁴ Ker pa »samoupravnost« ne deluje zadovoljujoče, se v nastale razmere vpleta država, ki posega s prisilnimi ukrepi in zmanjšuje vrednost doseženega.

6. Strukturalna odklonskost in kriminologija

Kriminologiji že pri konvencionalni beloovrät-niški kriminaliteti očitajo, da svoje vloge ne opravlja zadovoljivo. Če gre za skupinskolastniško, podjetniško in podobno kriminalnost ali odklonskost nadnacionalnih združb, pa raziskovanje kriminalitete višjih družbenih plasti, je s svojimi izidi še na slabšem. Raziskave o strukturalni kriminaliteti države, njenih organov, političnih strank in sploh struktur, ki imajo v družbah, ne glede na to, kakšne so, posebno moč in vpliv, pa so čisto na začetku (če sploh so). Le posamezna raziskovanja in pisci kažejo na to, da v kriminologiji in — z njo povezanih, zlasti družboslovnih znanostih, ne začenjajo razmišljati le o revitalizaciji kriminologije, marveč polagoma začenjajo tudi nekatera nova področja, ki sicer niso čisto nova po svoji izjemnosti, marveč le po pospešenem znanstveno-raziskovalnem lotevanju.

Ker je v svetu čedalje več nasilja in agresije, vedno več kriminala, ker je tudi več inkriminacij (vendar to ni edini razlog), ker smo čedalje bolj občutljivi pri svojih pravicah in ker veliko človeških pravic in svoboščin ne gre le določenim skupinam, marveč so namenjene vsemu človeštvu tudi zato, da bi bilo celotno človeštvo deležno tovrstnega razvoja pogledov na človekovo neodvisnost, je zlasti **Organizacija Združenih Narodov** pobudnik za tovrstne spremembe v svetu.

Posebno na področju, o katerem je govor v pričujočem sestavku, ne gre za navadne kršitelje, (le-ti so najpogostejši »klienti« kriminološkega raziskovanja) nikakor niso posredi nemočni, iz-

³³ Delo, 16. 7. 1981, s. 2.

³⁴ Delo, 13. 3. 1981, s. 4.

hajajoči iz problematičnih družin, mentalno manjvredni, sociopati, ljudje iz spodnjih družbenih plasti, marveč gre:

— v prvi vrsti za ustanove, strukture, organizacije in mehanizme, ki imajo v družbi posebno moč in vpliv, ki neredko razpolagajo tudi z življenjem in smrtjo ljudi, s svobodo in premoženjem državljanov, njihovimi pravicami in svo-boščinami;

— v drugi vrsti pa za neštete organizirane in odgovorne skupine in posameznike, ki to moč in pooblastila uporabljajo tako ali drugače za doseganje koristi drugih skupin in posameznikov, čeravno za ime in v korist razredov, narodov, držav ali pa strank ali skupin v boju za oblast ali kar za doseganje »javnega reda in miru«, prava in reda, zagotavljanje ustrezne pravne zavesti ali pa le za uspeh v posameznem preiskovanju kake »kriminalne« zadeve.

Ker ima ta »kriminal« neredko »politične« sestavine, kolikor sploh ni sestavina kake politike in njeno sredstvo, upravičeno nastaja vprašanje, ali naj se ga kriminologija loteva in kakšen smisel bi to sploh imelo, zlasti če se neredko izpostavlja istim grožnjam in nevarnostim, kot so jih deležni tisti, nad katerimi je bil tovrstni strukturalni kriminal storjen in ki so bili njegove žrtve.

Vprašanja niso toliko teoretične kot praktične narave, kar dokazuje izredno majhno število piscev, in ker le-ti navadno obravnavajo vprašanja, ki zadevajo razmere predvsem drugod, manj ali sploh ne pa v lastni deželi, kjer kršitve nastajajo. Ali to pomeni, da določene družboslovne znanosti niso sposobne spopasti se s kršitvami in sploh s kriminalom zoper človekove pravice in svoboščine, s politično odklonskostjo in drugimi vprašanji, ki jih sicer ureja pravo, (družbena) praksa pa ga izigrava. Pravo je v glavnem (ali vsaj pretežno) temelj, ki vzročno in pojavoslovno tako ali drugače detemira pojave, ki jih kriminologijo jemlje kot predmet pojasnjevanja, čeravno je lahko tudi narobe, kar pa se le redkeje dogaja.

V tem gre najbrž gledati nezadostnost kriminologije, ki je »močna« pri posamezniku — deviantu, navadnem storilcu konvencionalnega kriminala, šibka pa je pri močnih, tistih, ki imajo oblast, pri kolektivni oziroma skupinski, pa pri strukturalni odklonskosti, kriminaliteti višjih družbenih plasti itd. Kljub tovrstni normativni ureditvi pojavov, ki nastajajo kot strukturalna odklonskost, lahko rečemo, da so poredko pred-

met kriminološkega raziskovanja, kar je nedvomno tako ali drugače odvisno od političnih razmer v posameznih delih sveta, kjer ti pojavi so, čeprav ne bi mogli reči, da izidov ne bi mogli sem ter tja opaziti tako pri žrtvah kot pri storilcih kakor tudi pri neprizadetih.

Tovrstni kriminal, verjetno bolj kot katerikoli drugi, kaže na to, da je družbenopolitični problem³⁵ in da zanj klasične teorije težko ali sploh ne veljajo. To pa prekoračuje ustaljene navade tudi v kriminologiji, ki bi bila sicer dolžna pojasnjevati tovrstne oblike odklonskega vedenja še toliko bolj, ker gre za temeljne potrebe človekovega bivanja in za pojave, ki imajo včasih in ponekod izjemne razsežnosti in nemočnost žrtve.

SKLEP

Strukturalna kriminalnost in sploh odklonskost, ki je mišljena v tem sestavku, je le redkokdaj predmet kriminoloških razmišljanj, čeravno je vsepovsod po svetu nemalo pojavov, ki sodijo v njeno področje. Toda zaradi posebnosti pojavov in njihovih storilcev (ki so tudi strukture, za katerimi pa stoje ljudje) in zaradi kakih posebnih koristi, navzkrižij, diskretnosti, pa tudi oseb, ki bi bile za pojave odgovorne — največkrat ne prihaja do kriminološkega raziskovanja, četudi gre za očitne kršitve in za posledice z velikimi moralnimi, človeškimi in ne le materialnimi škodami.

Ključno pri tem za kriminologijo pa je, da so vse dosedanje teorije pojasnjevanja vzročnosti verjetno neuporabne, ker ne zadevajo konvencionalnih storilcev in ne njihove motiviranosti, ker gre največkrat za koristi, ki izhajajo iz kakih posebnih družbenih razmerij in je posameznik — storilec morda le člen v dejavnosti, ki bi jo tako ali drugače obravnavali kot strukturalno odklonskost organizacij, ki smo jih izbrali za razmišljanje.

Prenekatero dosedanje pisanje tudi kaže, da mora pogosto preteči tudi celo desetletje ali še več, da se začenjajo prepoznavati kaki pojavi, družbena dogajanja in razmere, v katerih so tako ali drugače delovali posamezniki, skupine, strukture (ali vlade in državna ureditev, ki so jo vodile), itd., ki povzročajo masovne pokole in usmrtitve, množično psihozo ogroženosti za doseganje dominacije, pa tabo:išča smrti in kolek-

³⁵ Lopez Rey: Criminological manifesto.

tivna kaznovanja, do streljanja talcev, da sploh ne omenjamo nezakonnosti pri preiskovanju in neupravičenosti pri sojenju.

Vse tudi kaže, da je večjo občutljivost za ta vprašanja povzročila prav druga svetovna vojna, čeprav kasneje tovrstni pojavi niso prenehali — nasprotno, ponekod po svetu jih znova posnemajo, le da so ideje pogosto drugačne in utemeljitve različne.

Sestavek je imel namen predvsem poudariti pomen in vlogo kriminologije kot družboslovne znanosti, ki mora obravnavati »negativne plati človeštva« in žrtve storilcev dejanj ter ravnanja, ki so v pozitivnem, domačem (katerekoli države) in tudi mednarodnem pravu zapisana kot nedopustna in nesprijemljiva na prenekaterih področjih.

Toda **problem** ni le v kriminologiji, marveč že od vsega začetka v družbenem, (zlasti formalnem) **nadzorstvu, ki največkrat sploh ne posega v pojave strukturalne odklonskosti.** Le-ta največkrat presega njegovo moč, kolikor celo ni nadzorstvu naložena udeležnost v nezakonnostih, ki mu jih naročajo tudi skupine, ki jim nadzorstvo na katerikoli ravni sploh služi. Odkriljivost in prijemljivost sta zato ključni vprašanji, ki ne izhajata sami iz sebe, marveč sta največkrat ustrezno družbenopolitično omogočeni in jima kriminalnopolitična izhodišča (sodobnega družbenega varstva) pogosto sploh ne morejo blizu.

Zato je strukturalna odklonskost (kakršnakoli že in kjerkoli — tudi pri nas in v tem trenutku še posebej) predvsem družbenopolitično, gospodarsko in njima ustrezno povzročena. Toda če gre za naše razmere, jo bolj kritično obravnava in rešuje prej »politika« s svojimi sredstvi, znatno manj pa (če sploh) organi družbenega nadzorstva (čeprav gre za kršitve domačega prava), najmanj pa družboslovne znanosti, ki jih ti pojavi zadevajo. Morda se nam bo v prihodnje tudi zaradi težavnih razmer, v katere prihajamo, zdelo vredno raziskovati tudi ta vprašanja, ki imajo izjemne družbene razsežnosti, **še posebej pri odgovornosti** v strukturah ne glede na to, ali gre za državne ali samoupravne.

Pojavi s skupinsko nezakonnostjo, nepoštenostjo, izigravanjem (dogovorov in norm) ter skupinsko nemarnostjo in neodgovornostjo **imajo izredne družbenopolitične in moralne posledice in sejejo nezaupanje** v strukture, ki tako delajo. Zato pri tem ne gre le za kriminalnopolitična in teoretično raziskovalna marveč največkrat še za globalna družbena vprašanja.

Ali je potemtakem tako »politizirana« odklonskost manj dosegljiva za družboslovne znanosti, med katerimi je tudi kriminologija?

Rokopis končan 29. julija 1981.

UPORABLJENA LITERATURA:

1. **Dictionary of Social Sciences**, 1964.
2. **Aktuelle Kriminologie**, 1969, zbornik, 311 s.
3. Brenner, Robert, Kravitz, Marjorie: **Police Use of Deadly Force**, 1979, 100 s.
4. Clifford, William: Nova in posebna vprašanja kriminalitete, državna in meddržavna (prevod), **RKiK**, 28, 1977, 2, s. 128—132.
5. Clinard, Marshall, Yeager, Peter: Corporate crime, **Criminology**, 16, 1978, 2, s. 255—272.
6. **Družboslovje** — leksikon Cankarjeve založbe, 1979.
7. Eisenberg, Ulrich: Kriminologisch bedeutsames Verhalten von Staatsführungen und ihren Organen, **Monatschrift für Kriminologie und Strafrechtsreform**, 1963, 1980, 4, s. 217—231.
8. Ermann, David Lundman, Richard ed.: **Corporate and Governmental Deviance**, 1978, 323 s.
9. Fletcher Thomas et. al.: **An Anticorruption Strategy for Local Government**, 1979, 55 s.
10. Geis, Gilbert, Meier, Robert et.: **White Collar Crime**, 1977, 356 s.
11. Hacker, Frederick: **Crusaders, Criminals, Crasies**, 1976, 355 s.
12. Haskell, Martin, Yablonsky, Lewis: **Criminology, Crime and Criminality**, 1974, 620 s.
13. Leonard, A.: **The Police, the Judiciary, and Criminal**, 1975, 315 s.
14. Lopez Rey, Manuel: Crime and human rights, **Federal Probation**, 41, 1978, 3, s. 10—15.
15. Lopez Rey, Manuel: Criminological manifesto, **Federal Probation** 39, 1975, 3, s. 18—22.
16. Lopez Rey, Manuel: Petogodišnji kongresi Ujedinjenih nacija o prevenciji kriminalitete i postopanja sa prestupnicima, **JKKKP**, 16, 1978, 1, s. 3—14.
17. Lopez Rey, Manuel: United Nation policy in crime problems, the problems of crime and the problem of criminology, **International Journal of Criminology and Penology**, 1976, 4, s. 59—67.
18. Manikas, Peter, Proffess, David: **Establishing a Citizens' Watchdog Group**, 1979, 129 s.
19. Markuze, Herbert: Agresivnost u naprednom industrijskom društvu. **Gledišta**, 18, 1977, 1/2, s. 101—115.
20. Morand Bernadotte: Criminalité politique, **Crime et libertés**, 1977/1978, 31—33, s. 59—68.
21. Patsch, Karl Josef: Inkriminirane rasne diskriminacije u krivičnom zakonodavstvu pojedinih zemalja (prevod), **Izbor**, 17, 1977, 2—3, s. 262—272.
22. Petras, James: Chile: crime, class consciousness and bourgeoisie, **Crime and Social Justice**, 1977, s. 14—22.
23. Petrič, Ernest: Terorizem, **Teorija in praksa**, 15, 1978, 3, 241—252.

24. Rico, José, **Crime et justice en Amerique Latine**, 1978, 306 s.
25. Rogers, Frank: Electronic surveillance statues, **The Police Chief**, XLIV, 1977, 9, s. 34—38.
26. Ruchelman, Leonard: **Who Rules the Police**, 1973, 288 s.
27. Susman, Jackwell ed.: **Crime and Justice**, 1972, 611 s.
28. Sykes, Gresham: **Criminology**, 1978, 631 s.
29. Šelih, Alenka: Kazenskopravno varstvo pravic do zasebnosti, raziskava Inštituta za kriminologijo, št. 48, Ljubljana, 1977, 202 s.
30. Taylor, Jan, et al.: **Critical Criminology**, 1975, 268 s.
31. The human rights of persons in detention or imprisonment, Memorandum by the International Commission of Jurists in UN, 1975, 19 s.
32. Türk, Danilo: Aktualna vprašanja človekovih pravic, **Teorija in praksa**, 15, 1978, 10, s. 1210—1227.
33. Violence in Society, poročilo na deseti konferenci direktorjev kriminoloških raziskovalnih inštitutov, 1972.

UDC 343.32+343.35

Structural Deviance

Pečar, dr. Janez, Professor of Criminology, Institute of Criminology, Ljubljana

Structural deviance denotes the behavior of particular mechanisms (and the people involved) which abuse their position for criminal, illicit or unlawful activity performed for the larger groups, social community or for their interests. It is characteristic of structural deviance that its aims are generally conceived by the leaders and not by the perpetrators who are mostly a mere tool in others' hands. These activities are frequently presented as justifiable behavior the aim of which is reaching higher objectives and which is performed in the interests of larger groups, the state society, a social class, political party or some agency which distributes social or political roles.

The most frequent groups of structural deviance phenomena are: abuse of power, disloyal »govern-

mental« activities, structural aggression, national terrorism, violation of human rights, medical misuses, public opinion manipulation etc.

Reaction against structural deviance depends on the power of the object it is directed to and is for this reason mostly unsuccessful. As this deviance frequently involves political elements if not being part of a certain »policy«, it remains out of the reach of social control.

Criminology, being »strong« when dealing with the individual, becomes powerless where structural deviance is concerned and its causal theories mostly useless. Last but not least, structural deviance is not only a theoretical and research issue, but of global social and frequently international concern. All this makes it even less accessible for criminology.